

# 1968 – en kompliceret historie, der let bliver for simpel

De danske universiteters vej fra små traditionelle eliteuniversiteter til moderne masseuniversiteter har været omtumlet. Fra professorvælde over studenteroprør til ”fagskoler”. Perioden omkring 1968 er helt central i denne udvikling.



## NIELS KÆRGÅRD

Professor emeritus

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Startede på polit.-studiet i 1962 og blev cand.polit. i 1970 og var bl.a. formand for studenterrådet ved samfundsvidenskab 1968 og studienævnsformand 1976-77.

E-mail: nik@ifro.ku.dk

### Indledning

Hvis man har haft sin daglige gang på et dansk universitet siden 1962, har man oplevet mange besynderlige ting; også ting der i dag virker helt utroværdige. Men en del af disse oplevelser har været meget specifikke for det enkelte studium og vurderingen af begivenhederne meget personafhængig. Der har været studier, som 1968 gik helt sporeløst hen over, og andre, der blev helt revolutionerede.

Meget generaliserende betragtninger, vedrørende hvad der skete, er derfor sjældent hverken den fulde sandhed eller kun sandhed. Det følgende skal derfor kun betragtes som en historie om perioden omkring 1968 og ikke som historien. Men historien er jo netop en bygning rejst af mange forskellige delelementer, ligesom skoven består af mange træer.

Det følgende er altså kun et enkelt træ i skoven. Det er en beretning om mine oplevelser på det specifikke sted, hvor jeg var, og nogle betragtninger om, hvordan jeg tolker disse begivenhederne.

### Professorvældet

Det universitet, jeg begyndte på den 1. september 1962, havde rødder meget langt tilbage i historien. Der var begyndt at komme ikke-professorale lærere, de såkaldt ”yngre” lærere, hvoraf nogle var omkring de 60, men magten lå hos professorerne. De var dybt engagerede i deres fag og havde stor kærlighed til det. Men de have også meget personlige kæphest, som de dyrkede – også i deres undervisning. Det gav selvfølgelig anledning til konflikter. Erling Olsen fortæller om, hvordan

familien med faderen, historieprofessoren Albert Olsen, i spidsen gik tur om Furesøen, og da Albert Olsen opdager, at den familie, de er ved at møde, er en historikerkollega, får familien ordren: ”Ingen hilser”.

Langt mere almindelig var dog nok en ikke-indblandingsstrategi. Hver professor havde sit område og sine ideer, og dem lod de andre ham dyrke. Samtidigt med, at jeg begyndte, blev Georg Rasch ansat som professor i teoretisk statistik ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet (dengang ”Den Statsvidenskabelige Afdeling af Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet”). Han afskaffede straks al eksisterende pensum i faget, og pensum var derefter de mundtlige forelæsninger, han holdt, som refereret af lektorerne Ulf Christiansen og Jon Stene. De sad på første række og lavede referater, som så blev duplikeret. Al den teori, økonomerne brugte, normalfordelingen og regressionsanalysen, blev taget ud af pensum, for den var Rasch modstander af.<sup>1</sup>

Vi havde alle filosofikum det første år, og der oplevede vi modellen med tre professorer med hver sit pensum. Jeg havde Jørgen Jørgensens pensum, det blev anbefalet til matematikere. Og det er svært at sige, at det var alment dannende; det var 144 sider om logik og 682 sider om psykologi på biologisk grundlag. Det var professorens program udpenslet på 800 sider. Men vi mødte aldrig professoren; systemet var det, der kun let karikeret er blevet skildret som ”lektor Hansen underviser i professor Jørgensens pensum ved manuduktør Petersen”.

NOTE 1 Mit første undervisningsjob var i 1967 som øvelseslærer for et hold i teoretisk statistik, og vort motto var: ”Der er kun en Rasch, og vi er hans profeter”.

Jeg havde folkeret (vi havde tre jurafag på polit.-studiet) ved de to store juridiske kapaciteter Isi Foighel og Alf Ross, men dem så vi kun til eksamen. Det var en effektiv manuduktør, der lærte os stoffet. Og hans budskab var: ”Her er de spørgsmål, Foighel stiller, og her er svarerne; her er de spørgsmål, Ross stiller, og her er svarerne. Og så kommer vi til det svære; her er de spørgsmål både Ross og Foighel stiller, men blandt for guds skyld ikke svarerne sammen, så dumper I”.

Vi sagde selvfølgelig ”De” til lærerne; undtagen til Erling Olsen på afsluttende del. Erling Olsen forklarede, at der var tradition for, at stud.polit.’er sagde ”De” til lærerne, men at cand.polit.’er var dus indbyrdes, og da studerende, der havde bestået 1. del, normalt også blev cand.polit.’er, kunne vi lige så godt begynde at være dus efter bestået 1. del.

Det var et system, der var opbygget til små årgange. Men i 1960’erne begyndte årgangene at vokse. Vor årgang 1962 var første gang, man delte undervisningen op i to hold. Vi begyndte 122, så der var omkring 60 på hvert hold. I 1955 begyndte 20 på polit.-studiet, i 1965 var tallet 181, i 1975 228 og i 1985 var tallet oppe på 332. Det betød, at antallet af ikke-professorale hel- og deltidslærere eksploderede. Og de var stort set uden indflydelse. Da jeg i 1968 blev studenterrepræsentant i ”Den Statsvidenskabelige Afdeling” og ”Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet” (som de styrende organer hed), bestod ”Den Statsvidenskabelige afdeling” af alle 10 professorer, samt to repræsentanter for de ikke-professorale lærere og to for de studerende (og det var endda noget nyt); og når man ansatte studenterinstruktører, blev de studerende sat uden for døren som inhabile, og når man ansatte lektorer og undervisningsassistenter blev de ikke-professorale lærere også sat uden for. Det var i sandhed professorvældets tid.

### Selve 1968

Op mod 1968 havde jeg været stærkt engageret i politik. Som kommende fra landet i første omgang i Venstres Ungdom og Studenterforeningen Venstre. I 1965 som formand for Studenterforeningen Venstre og Venstres Ungdom i Rødovrekredsen. Men da Thorkil Kristensens fløj af Venstre, der gerne så et samarbejde mellem Venstre og Socialdemokratiet, brød med Erik Eriksens VK-orienterede fløj i 1965 og dannede partiet Liberalt Centrum, var jeg med der. Ved valget i 1966 kom Liberalt Centrum i Folketinget med fire mandater, og ved valget i januar 1968 var jeg folketingskandidat for partiet i Vrå-kredsen i Hjørring Amt. Vrå-kredsen var en landkreds og Liberalt Centrum et akademiker- og storby-parti, så jeg var tilfreds med mine godt 100 stemmer. Men partiet klarede ikke spærregrænsen, og hurtigt efter blev både partiet og Vrå-kredsen nedlagt, og dermed sluttede min politiske karriere, inden den rigtigt var begyndt.

I foråret 1968 brød studenteroprøret så løs. Der var oprør i udlandet, i USA, i Berlin og måske navnlig i Paris, og Københavns Universitet var ikke indrettet til at være et masseuniversitet.

Oprøret startede hos psykologerne. Dengang havde de 3. sal i Studiegården, polit.’erne havde 2. sal, juristerne 1. sal og teologerne stuen. De psykologistuderende besatte deres institut og barrikaderede trappen mellem 2. og 3. sal med stole og bænke. Parolen var ”Ned med professorvældet”.

Stemningen var langt fredeligere hos polit.’erne. Men dog ikke mere end at institutleder P. Nørregaard Rasmussen fik låsene til instituttet stillet om (alle stud.polit.’er havde ved studiestart fået udleveret en nøgle, selv om døren altid stod åben), og der blev indkaldt til et polit.-møde under parolen ”Skal barrikaderne flyttes en etage ned”. Det var et fredeligt møde en aften på Kannibalen, hvor det bl.a. blev besluttet ikke at flytte barrikaderne, men formiddagen efter fortalte folk, der havde været i nærheden af Studiegården om aftenen, at der havde været fyldt med politi med hunde. Man var altså forberedt på at hindre yderligere besættelser. Stemningen var nervøs og usikker.

Som bekendt var rektor Mogens Fog forhandlingsvillig, og der taltes om forhandlinger med ”aktivisterne” om ”medbestemmelse”. Anders Ølgaard, der var en ledende professor på polit., accepterede imidlertid ikke ”at forhandle med gadens parlament”. Og da der måtte forhandles til, blev der udskrevet ekstraordinært valg til studenterrådet for polit.-studiet. På det tidspunkt var mit politiske engagement altså lige afsluttet, og jeg havde været instruktør i statistik i et års tid, så jeg var lidt kendt på studiet og blev opfordret til at stille op for aktivisterne, og det gjorde jeg. Valget blev en overlegen sejr for os; på 2. del blev det siddende studenterråd med Torsten Gersfelt (senere bl.a. afdelingschef i Økonomiministeriet) og Niels Hammer Jespersen (senere bl.a. direktør for Rigshospitalet) væltet af Christian Hjørth-Andersen og jeg selv, og jeg blev formand for Studenterrådet ved Den Statsvidenskabelige Afdeling. Hvor stemmeprocenten ved nutidens studenterrådvalg er omkring 20 eller derunder, var den på 2. del af polit.-studiet ved det valg over 60 procent. På 1. del blev Peter Harder (jf. andet sted i dette temanummer) som den eneste fra det siddende studenterråd genvalgt.

Det er værd at bemærke, at aktivismen hos økonomerne i 1968 ikke bestod af antiborgerlige revolutionære. Tre af de fire valgte til studenterrådet i 1968 blev senere professorer. Det var snarere studerende, der i det politiske liv og andre steder var vant til at have medbestemmelse og blive regnet med, og som derfor var trætte af overhovedet ikke at have nogen indflydelse på deres eget studium.

Resultatet blev da også en studiereform, der strammede op på kravene. I stedet for en 1. dels eksamen efter 2-2½ års studium og en 2. dels eksamen efter yderligere 3-4 års studium blev der indført tre årsprøver efter 1., 2. og 3. års studium, og pensum blev struktureret og moderniseret, så der var progression i forløbet. Der var endnu ingen spor af marxisme og alternative teorier. Det var snarere de yngre lærere, der fik lov at moderni-

sere pensum og gøre det mere internationalt på bekostning af professorernes kæpheste, f.eks. var en central del af det gamle pensum i mange tilfælde professorernes disputater.

Som formand for studenterrådet ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet ("Den Statsvidenskabelige Afdeling") deltog jeg også i koordinerende møder i aktivistbevægelsen, og det var en meget blandet skare. Noget karikeret kan man sige, at der var to stærke grupper, "flipperne" og "koms'ere" (kommunistiske studenter). Vi mere "borgerlige" arbejdede egentlig bedst sammen med koms'erne; det var praktiske folk, der havde forståelse for, at hvis der skulle være taler ved en demonstration, skulle der også bruges en højtaler.

Ideologien gik på medbestemmelse og nærdemokrati. I starten var vi nok en del, der havde sympati for tanker om styrende organer med 1/3 professorer, 1/3 andre lærer og 1/3 studerende, men ideen blev paritetisk sammensatte studienævn med halvt lærere og halvt studerende ud fra den analyse, at så havde ingen gruppe absolut flertal, og grupperne blev så nødt til at samarbejde.

Den slags forhandlede vi lokalt og centralt hen over sommeren 1968. Ved de samfundsvidenskabelige fag var jeg hovedforhandler for de studerende og Svend Aage Hansen for professorerne. Centralt var det juraprofessor Bent Christensen, der ledede forhandlingsudvalget. Og både lokalt og centralt på KU kom man frem til nogle studienævne med en kompetence vedrørende studieforhold, pensum mv., nogenlunde som der siden er blevet tradition for; men dengang var det jo noget radikalt nyt. Og både blandt de studerende og hos professorerne var der ekstremister. Nogle der var imod medbestemmelse, og nogle der gik ind for en mand en stemme uafhængigt af, om manden var professor eller student.

Jeg husker, hvordan Bent Christensen forelagde forslaget i Det Rets- og Statsvidenskabelige Fakultet som en model ifølge hvilken fakultetet – indtil en ny styrelseslov kom på plads – skulle delegerede de relevante dele af sin kompetence til disse studienævne. Hvorefter Alf Ross spurgte, om man sammen med så meget andet havde afskaffet den almindelige lære om delegation af kompetence? Bent Christensen svarede, at man jo godt kunne diskutere denne juridiske konstruktion, men det forekom som en hensigtsmæssigt måde at løse problemerne på i den lidt spændte situation, indtil der kom en ny styrelseslov, som var bebudet, men som det ville tage noget tid at få udarbejdet og vedtaget. Hvertil Ross bemærkede: "Det er altså nødretsbetragtninger, man forholder sig til?"

Et spor af den senere marxisme lå i en debat om, hvorvidt studenterrådet skulle udsende en erklæring med støtte til arbejderklassen. Her stod to aktivistiske grundprincipper over for hinanden: Netop solidariteten med arbejderne var for mange central. Men det var ikke i overensstemmelse med ønsket om det direkte demokrati – nærdemokratiet; de valgte ledere var ikke valgt på et program, der bemyndigede til den slags.

Det er også værd at bemærke, at frigjortheden og venstreorienteringen fra 1968 og frem hørte en snæver kreds til. Befolkningen sagde tydeligt nej til ungdommen ved folkeafstemningen i 1969, hvor 78,6 procent af de afgivne stemmer var imod at nedsætte valgretsalderen fra 21 til 18 år. I flere jyske kredse var andelen af nej-stemmer over 90 procent.

### Lektor i 1970'erne

I 1969 skrev jeg speciale og læste til eksamen og startede efter kandidateksamen i januar 1970 som den første lønnede sekretær for Det Statsvidenskabelige Studienævn (det mest markante resultat af de studerende kamp for medbestemmelse). Heller ikke her var der tale om marxistiske synspunkter af nogen betydning. Og kravene, der blev stillet, blev ikke lempet. Vi fik en høringsrapport om, hvorvidt disse mærkelige nye HF'ere burde kunne komme ind på polit.-studiet. Og vi svarede, at det var svært at sige, for de havde så meget valgfrihed; men de skulle i hvert fald have tilvalg i tysk og fransk, for man kunne ikke blive en ordentlig økonom uden at læse Marx på tysk og Walras på fransk.

Fra 1971 blev jeg så ph.d.-studerende, og her begyndte der på lærersiden at være en åben nysgerrighed over for marxistisk teori. Lærerne holdt studiekreds i marxistiske ideer og udbytning i almindelighed; i 1972 skrev jeg f.eks. sammen med Birgit Grodal et notat til en sådan studiekreds om ungarens A. Brodys tolkning af Marx, der viste sig at være ret traditionel input-output-teori.

Men gradvist blev de studerendes repræsentanter i de styrende organer mere kritiske overfor traditionel økonomisk teori, mere ideologisk-marxistiske og mere konfrontatoriske. Min ansættelse som lektor er et eksempel herpå. Det var i 1975, og der var efterhånden blevet kamp om stillingerne og mange ansøgere. Jeg søgte og blev af et fagkyndigt bedømmelsesudvalg indstillet med fire stemmer mod en. Men med en delt indstilling var lærerne splittede, og studenterne var en samlet blok, og de kunne jo med flertalsindstillingen se, at jeg var systemets mand, så de stemte på mindretallets kandidat (en indisk økonometriker), og han blev ansat. Der kom imidlertid et halvt år efter en ny stilling, og der indstillede tre af bedømmelsesudvalgets medlemmer en lidt ældre forsker fra CBS, mens et mindretal på to holdt på mig. Og så måtte det mest alternative jo være at støtte mig, og det gjorde studenterne så, og jeg blev ansat.

Kort efter blev jeg valgt i studienævnet sammen med Anders Ølgaard, som skulle være formand. Men da han stod forrest i frontlinjen i kampene mellem de røde studenter og de traditionelle lærere (indholdet i hans fag Samfundsbeskrivelse på 1. årsprøve var en af hovedkamppladserne – skulle det først og fremmest beskrive den økonomiske struktur og nationalregnskabet, eller skulle det handle om magtstrukturen og skifteholdsarbejdernes mavesår), og han kunne derfor ikke vælges. Jeg blev derfor valgt til formand. Jeg kørte i de næste to år et tæt parløb med Ølgaard og med senere departementschef Michael Dithmer som leder af de marxistiske studenter; så der var kompetente folk på begge sider. Michael Dithmer og jeg

udgjorde studienævnets formandskab. Det første år med mig som formand, det andet med ham. Formandsposten gik på skift mellem lærer- og studentersiden.

De politiske skillelinjer var klare, der var røde og sorte, og for at være rigtig rød krævede det, at man troede på arbejdsværdilæren, profitratens faldende tendens og lignende marxistiske dogmer. Med datidens klassifikation ville både nutidens SF og Alternativet blive betragtet som sorte. Der var altid kampvalg på både lærer og studentersiden, men hele denne periode bestod Det Statsvidenskabelige Studienævn af tre sorte og en rød lærer og tre røde og en sort student. Kunsten var så at få den røde lærer til at føle sig mere som lærer end som rød og den sorte student til føle sig mere som sort end som student, og så havde man et 5-3 flertal. Det lykkede rimeligt, men med vedvarende kampe om ansættelse af undervisningsassistenter og pensum i diverse fag. Der blev dog også lavet fornuftige kompromisser; der blev i pensum i økonomi indført en begrænset mængde marxistisk økonomi og en teoriehistorisk gennemgang af alternative økonomiske skoler. Men den rene bogstavstro marxisme, kapitallogikken, kom aldrig ind i pensum trods en del forsøg på at få den ind.

Et markant eksempel på en sådan kamp var et flere semesters langt slag om en studiekreds om ”Marxistiske teorier om verdensmarkedet og dets betydning for den indre udvikling i de kapitalistiske lande”. Det var noget de røde studerende kæmpede for, og den foreslåede lærer var en fundamentalistisk marxist, der havde undervist på Sociologisk Institut, på Aalborg Universitetscenter og på RUC. Men først Mogens Boserup og siden Carsten Koch erklærede vedkommende ukvalificeret til at undervise på polit.-uddannelsen. Studenterne klagede over, at man erklærede en ansøger, der underviste andre steder, ukvalificeret; først til fakultetsstudienævnet og derefter til rektor. Men Morten Langes bramfri bemærkning var noget i retning af, ”det er sgu overraskende, at der stadig er nogen på det her universitet, der har så meget mod og mands-hjerte, at de tør erklære nogen ukvalificeret”.

Min afdeling havde sidst i 1970’erne og i 1980’erne kontorer på Bispetorvet i de lokaler, som Historisk Institut fraflyttede, da de flyttede til Amager. Og de humanistiske studerende, herunder de historiestuderende, vidste jo godt, at de kunne besætte institutter på Amager i månedvis uden, at der var nogen, der opdagede det. Men de kendte Bispetorvet, og her kunne man hænge bannere op, der var synlig fra Nørregade, Domkirken og rektorkontoret. Så når det blev forår og sæson for universitetsbesættelser, blev vi besat; meget fredeligt, vi fik lov at komme ind og vande vore blomster. Og delingen i den revolutionære studenterverden var tydelig. Når det var den mere flippede fløj, der besatte os, kunne man se, at de spiste kartofler med skræl på, mens koms’erne havde kontakt med arbejderne, så de kom med store sække skrællede kartofler med påskriften ”Københavns maskinskrælleri”. Alt dette klingede af i løbet af 1980’erne, og de konflikter, der måtte være, blev nogle helt andre.

### Efterdønningerne

Det, der i dag forbindes med 1968, marxismen, blomsterbørn, ø-lejre og frigjorthed, blomstrede altså – i hvert fald der hvor jeg kom – først i 1970’erne. Og selv om jeg altså var ”sort” lærer i universitetspolitik, havde jeg også god kontakt med disse strømninger. Fra 1978-1987 havde jeg børn i en progressiv lilleskole, og der var jeg i bestyrelsen, et par år formand for skolens fritidsklub og i adskillige år med i redaktionen af forældrebladet ”Den røde tråd”. Her var stemningen åben og diskuterende, men aldrig behård marxistisk. På en hyttetur med forældre og børn snittede jeg et hoved i træ, og en af forældrene bemærkede: ”Du kunne være blevet en udmærket pædagog”. Hvorefter en anden spurgte: ”Hvad laver Niels egentlig?” og svaret var: ”Han er en af systemets økonomer”.

Det var på mange måder en både naiv og uskyldig tid, hvor den revolutionære ånd indskrænkede sig til at synge kampsange som Ebbe Reich’s Skipper Clements morgensang:

*Mennesker bytter de ud for penge  
porten til frihed de låse og stænge  
piner og binder med arv og med gæld  
jorden som havde de skabt den selv.  
Bønder, tømre, jyske knejte,  
nu skal vi sejre i grevens fejde.*

Der var på den lille skole i Brønshøj meget langt til voldelige optøjer og forbitrede protester. Men der var en nærdemokratisk ånd; jeg husker, hvordan min omkring otte-årige datter med triumf i stemmen kom hjem og fortalte, hvordan hun efter en kampagne sammen med andre børn havde fået gennemført, at der ikke kom paptag på legehuset i skolegården, for så blev man sort af at kravle på det. De lærte noget andet end kompetencer til brug på arbejdsmarkedet. Men når det kom til stykket, var det måske mere Grundtvig end Marx.

Den lille skole gik kun til 5. klasse, så børnene prøvede også den kommunale folkeskole og gymnasiet; og her levede dønningerne efter marxismen de mærkeligste steder. I 1. g på Efterslægtens Gymnasium i 1987-88 havde de en historiebog med titlen ”Produktion og Samfund: Danmark og Nordens historie” udgivet på G.E.C Gads Forlag, hvor historien var inddelt i fire perioder: Klassesamfundets opståen (slaveproduktionsmåden), Feudalismen, Landbrugskapitalismen, Industrikapitalismen. Den slutter med oliekrisen i 1970’erne og fanfaren:

*Forståelsen af staten som i sidste ende kapitalens forlængede arm har svært ved at trænge igennem. Fortsætter denne tendens, vil det danske samfund sikkert komme igennem det 20. århundredes anden store krise på samme måde som gennem den første i 30’erne: man trykker sig tættere sammen ”hen over midten” og prøver gennem et ”samarbejdende folkestyre” at holde såvel yderligtgående højreorienterede som socialisterne stangen, samtidig med at man løser krisen på kapitalens betingelser (Andersen, 1980, side 380-81)*

## Konklusion

Vi er nok tilbøjelige til at svinge fra den ene grøft til den anden. 1968 og 1970'erne var på universiteterne på mange måder en overreaktion på 1950'erne og 1960'ernes stive og autoritære system. Der var grund til en kritisk diskussion af de teorier og det samfund, vi havde. Men den kritiske diskussion blev til "kritisk teori", og den kritiske teori blev mange steder til ukritisk marxisme.

Til gengæld kom der så også i 1990'erne og 2000'erne en reaktion mod 1970'erne, der kastede universiteterne i hænderne på bureaukrater og ansatte ledere, og det er svært at sige, om "Fra ide til faktura" er mere begavet end "Forskning for folket, ikke for profitten". Ingen af delene er særlig nuanceret, men begge dele har jo elementer af noget rigtigt.

Hvis jeg skal slutte med en mere personlig bekendelse om mit universitetsliv fra 1962 til i dag, så er det nok, at sen-80'erne og 90'erne var systemets bedste tid. Der var vi på vej fra venstre side af vejen mod den højre og opholdt os vel i 15-20 år nogenlunde midt på vejen. Studenterne var ikke så ideologiske, og fagkundskaben var kommet i højsædet. Men fra årtusindskiftet fortrængte ledelse, stram styring og politisk mistillid til universiteterne fagligheden. Det var på mange måder en forsinket reaktion på 1970'erne, og det er måske 1970'ernes største skadevirkning. Perioden skabte en mistillid mellem universiteterne og det politiske systemer der stadig eksisterer, og som er ret katastrofal.

## LITTERATUR

Andersen, Torben Peter (1980), *Produktion og samfund – Danmarks og Nordens Historie*, Fundamental historie, G.E.C. Gad, København.

Kærgård, Niels (1999), Fagøkonomiens hamskifte i Danmark 1968-75, i Lotte Langhoff-Roos (red.), *Socialøkonomisk debat gennem 25 år - i anledning af Socialøkonomisk Samfunds 100 års jubilæum*, DJØF's Forlag.

Kærgård, Niels (2016), Dansk universitetspolitik er på slingrekurs, *Informations kronik* den 18. november.

Kærgård, Niels (2017), Danske universiteter – Fra professorvælde til bureaukratstyre, *Biozoom*, vol. 19.3 side 8-10.